

*Т. В. Щербина,
к. е. н., доцент кафедри міжнародної економіки,
Навчально-науковий інститут «УАБС» Сумського державного університету, м. Суми*

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

*T. V. Shcherbyna,
PhD, assistant professor of an international economics department,
Scientific-educational institute "UAB" of the Sumy state university, Sumy*

PROBLEMS OF IMPROVING THE STUDYING EFFICIENCY OF STUDENTS OF ECONOMIC SPECIALTIES: METHODOLOGICAL ASPECT

Доступність, постійне вдосконалення та широке розповсюдження інформаційних технологій породжує нові методи та підходи в набутті нових знань. Все це призводить до того, що перед вищими навчальними закладами постає необхідність переорієнтування навчальних програм та перехід до практикоорієнтованого навчання. Дана робота присвячена дослідженню методичного аспекта проблеми використання методів активного навчання для економічних дисциплін. Не зважаючи на те, що дана проблематика є не новою та має глибоке психолого-педагогічне підґрунтя, питання пов'язані із розробкою єдиної методичної основи щодо формування «гнучких» навичок за окремими напрямками та курсами потребують подальшого опрацювання. Автор аналізує практику використання методів активного навчання для економічних дисциплін та пропонує поглянути на структуру курсу через призму етапів пізнавального процесу. Для створення активного творчого навчального середовища та високого рівня мотивації кожен із них повинен передбачати застосування методик проблемного навчання. В роботі наведено можливі схеми та плани запровадження проблемно орієнтованого підходу на прикладі окремої дисципліни.

Information technologies became widespread nowadays. The most of them are in open access and continuously improving. These tendencies caused to appearing of new methods of studying. As a consequence high school faces to the problem of revising studying methods and reorientation the educational process to practical training. This paper is devoted to the study of the methodical aspect of the problem of using active learning methods for economic disciplines. Despite the fact that the issue is not new and has a deep psychological and pedagogical background, the points related to the development of a unified methodological basis for the "flexible" skills training in the frame of certain courses need further elaboration. The author analyzes the practice of active learning methods using for economic disciplines and suggests looking at the course structure in the context of the cognitive process

stages. In the purpose of creating an active learning environment and inspiring students to study more, systematic and complex using of active studying at each of them should be provided. The paper outlines possible schemes and plans for implementing a problem-oriented studying using the certain discipline as an example.

Ключові слова: *активні методи навчання, інтерактивні методи навчання, гнучкі навички, ефективність навчання.*

Keywords: *active methods of learning, interactive methods of learning, soft skills, studying efficiency.*

Постановка проблеми

Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти свідчать про зміну ціннісних орієнтацій суспільства. Якщо раніше пріоритети визначалися не тільки з міркувань більших можливостей, але й особистісного розвитку, то сьогодні мотивація змінилася. На перший план вийшов прагматичний підхід. Розвиток Інтернету та інформаційних технологій зробив джерела інформації загально доступними, а отже, і завдання вищої школи трансформувалися. Перед вищими навчальними закладами постала проблема перегляду існуючих форм та методів навчання та їх заміни на такі, що дозволять розвивати необхідні компетентності і забезпечать практико-орієнтованість освітнього процесу.

З іншого боку змінилися і вимоги роботодавців до знань і вмінь випускників вищої школи. Сьогодні перевага надається так званим «soft skills» [1], до яких відносять:

- індивідуальні якості (стресостійкість, вміння приймати рішення, розуміти проблему та ставити завдання, оптимізм та позитивне мислення, орієнтація на результат);

- комунікаційні якості (уміння формулювати думки, дотримання правил спілкування та знання манер, дружелюбність, уміння ефективно взаємодіяти із різними за вдачею людьми, уміння дослухатися до думки інших, аргументувати свою точку зору та чітко і ввічливо її висловлювати, робити якісні презентації, міжкультурна та міжнаціональна толерантність);

- управлінські якості (вміння працювати в команді, об'єднувати її та ефективного організувати її роботу, розвивати потенціал кожного її члена, передбачати ризики та вміти ними управляти, навички тайм- та селф-менеджменту).

Результати опитувань, проведених науковцями Гарвардського університету [2], підкреслюють важливість таких «гнучких» навичок, як:

- стресостійкість;
- креативність;
- багатозадачність;
- критичне мислення;
- комунікабельність;
- адаптивність.

Враховуючи вимоги сьогодення, а також зважаючи на широкий спектр можливих сфер працевлаштування студентів економічних спеціальностей, розвиток «гнучких» навичок є надзвичайно актуальним завданням, успішне вирішення якого потребує застосування специфічного методичного інструментарію, що забезпечить глибше залучення студентів до навчального процесу, а саме – методів активного та інтерактивного навчання (МАН).

Аналіз останніх досліджень

Основне психолого-педагогічне підґрунтя для розвитку концепції активного навчання було створено у 70-80-х рр. Вагомий внесок у його формування здійснили роботи Л. С. Виготського, А. Н. Леонтьєва та інших [3].

Подальший розвиток дана проблематика дістала у працях М. М. Бірштейна, І. Я. Лернер, А. А. Вербицького, які досліджували особливості використання активних методів у вищій школі [4].

Підходи до їх класифікації, зміст та сутність понять «активні та інтерактивні методи навчання», принципи застосування методик, а також загальні підходи щодо формування відповідних компетентностей визначаються у роботах А. Л. Лівшиця, В. І. Маршева, А. М. Смолкіна, М. М. Бірнштейна, Е. Г. Скибицького, А. А. Вендиної, С. Тажикенової та інших [3;4].

Однак недостатньо розробленою лишається проблематика використання тих чи інших форм та методів активного навчання в рамках окремих напрямків.

Зокрема, праці, які присвячені особливостям застосування активних методів для підвищення ефективності навчання студентів економічних спеціальностей, не пропонують системного підходу в рамках дисципліни. Крім того, найчастіше основна сукупність методів сконцентрована на одній стадії пізнавального процесу, ігноруючи інші.

Постановка завдання

Однак активна участь студентів у навчальному процесі може бути досягнута виключно за умови створення сильної особистої мотивації до вивчення курсу. Для цього весь процес пізнання повинен бути побудований на принципах активної та інтерактивної колективної взаємодії. Відповідно, головним завданням даної роботи є формування системного підходу до використання активних методів та форм навчання під час викладання дисциплін економічного спрямування.

Виклад основного матеріалу

Застосування активних методів навчання для економічних дисциплін має свої особливості. Не всі з них можуть використовуватись із однаковою ефективністю, оскільки більшість курсів передбачають розвиток навичок роботи як з кількісними, так і якісними даними, їх аналізу, і прийняття рішень на основі отриманих висновків. При цьому продемонструвати на практиці результативність обраного варіанту досить складно.

Ознайомившись із наявним досвідом використання МАН для економістів, можна виділити ряд методів, що використовуються найчастіше:

- ділові ігри, як правило, такі, що імітують бізнес-процеси, пов'язані із документообігом або реалізацією типових організаційних завдань. Наприклад, в рамках дисципліни «Міжнародні валютні та розрахункові операції» пропонується гра «Організація документообігу в процесі розрахунків за документарним інкасо та акредитивом», під час якої студенти відпрацьовують одразу декілька тем та отримують навички із проведення розрахункових операцій;

- лекції-візуалізації, які дозволяють наочно показати великі обсяги цифрової та іншої візуальної інформації;

- кейс-метод. Вправи, що пропонуються, найчастіше не є великими за розміром та розраховані на $\frac{1}{2}$, максимум 1 заняття. Різновидом даного методу є тренажери. В підготовці спеціалістів економічного профілю успішно використовуються моделі діючих підприємств, під які спеціально обладнуються приміщення, а студенти мають змогу відпрацювати основні робочі процеси в організації та вивчити програмне забезпечення, яке найбільш широко застосовується (наприклад, навчально-тренувальний банк для студентів спеціальності «банківська справа», або модель навчального підприємства для студентів спеціальностей «облік та аудит» і «фінанси»).

- складання кросвордів. Використовується як одне із завдань для самостійної роботи із метою узагальнення матеріалу.

- творчі проекти. Як правило, для економічних спеціальностей реалізуються у формі індивідуальних доповідей. Однак, на наш погляд, творчий проект повинен включати не просто результати дослідження певної проблематики, а носити прикладний характер, що не завжди можна реалізувати з огляду на специфіку курсу.

Для досягнення максимального ефекту від застосування кожної окремої методики, пропонуємо використати в рамках окремої дисципліни комплексний підхід відповідно до стадій процесу пізнання (Рис. 1).

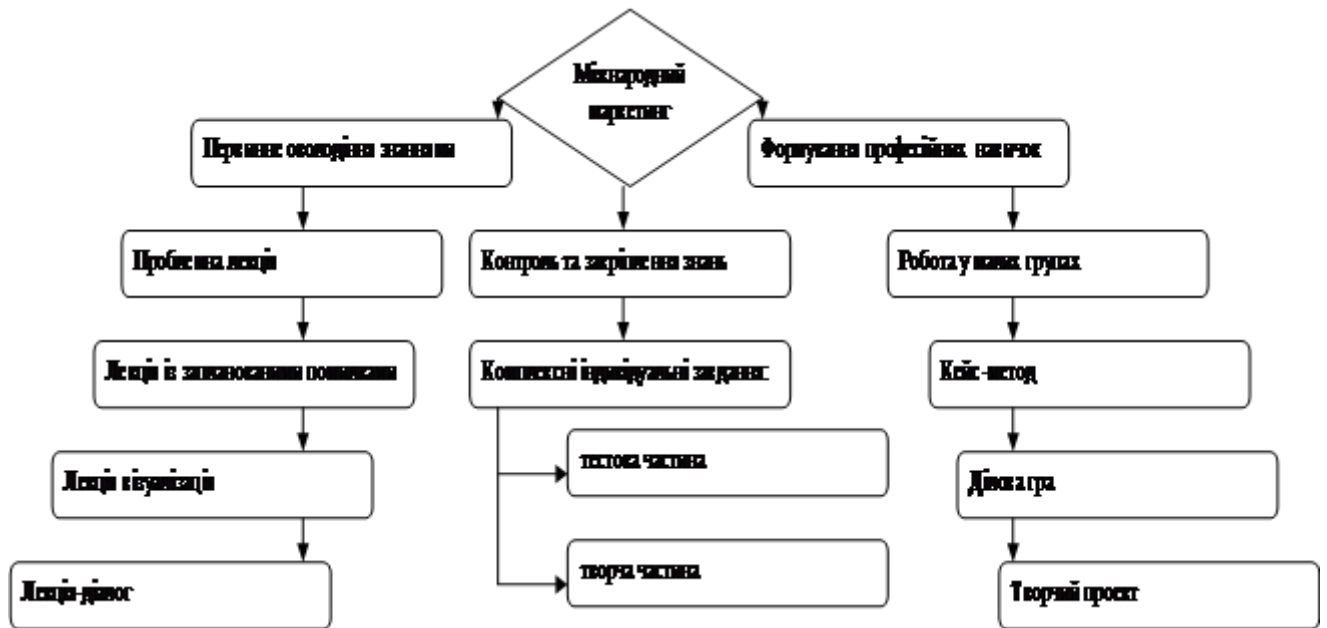

Рис. 1. Використання методів активного навчання у дисципліні «міжнародний маркетинг»
(джерело – власна розробка)

Первинне оволодіння знаннями передбачає некритичне сприйняття нової інформації і найчастіше відбувається під час лекцій. Із метою стимулювання уваги студентів та покращення засвоєння ними нової інформації пропонуємо наступні додаткові принципи підготовки:

- наочність. Використання лекції-візуалізації як основного методу активного навчання на лекційних заняттях;
- проблемність. Початок лекції повинен носити проблемний характер для створення мотивації до сприйняття матеріалу;
- динамічність. Використання в рамках лекції-візуалізації елементів інших типів занять: діалог, конференція, заплановані помилки, про які повідомляється на початку;
- проведення паралелей із власними дослідженнями.

Приблизний алгоритм підготовки матеріалу до лекційного заняття із використанням активних методів навчання включає наступні етапи:

- підготовка основного обсягу навчального матеріалу;
- структурування матеріалу та вибір МАН;
- адаптація навчального матеріалу до обраних методів;
- підготовка матеріалів візуального супроводу (презентація, відео та ін.);
- формування блоку питань для перевірки зворотного зв'язку з аудиторією.

Контроль та закріплення знань найчастіше є індивідуальною роботою, оскільки такий підхід дає змогу найбільш об'єктивно оцінити знання студента. Застосування активних методів навчання в такому разі можливе у вигляді елементів методики розвитку «критичного мислення». Структура завдання містить 2 частини:

- тестова, яка включає питання та задачі для виявлення загального рівня обізнаності студента;
- творча, яка вимагає застосування одного із інструментів для прийняття управлінського рішення у запропонованій ситуаційній вправі. Критеріями оцінки слугують не лише доцільність обраного методу, правильність його реалізації, а й інтерпретація отриманих результатів та доцільність і аргументованість обраного шляху вирішення проблеми.

При цьому обидві частини пропонується інтегрувати в єдину структуру у вигляді ситуаційної вправи із визначеним переліком даних, серед яких треба обрати релевантні, та колом питань, на які необхідно знайти відповіді.

Етап формування професійних навичок. Для економічних дисциплін пропонується використати наступні методи активного навчання.

Робота у малих групах. Доцільність застосування даного підходу при викладанні дисциплін економічного профілю обумовлена необхідністю розвитку комунікативних, організаційних та лідерських компетентностей. Приблизна схема проведення заняття за даною методикою наведена у Табл. 1. Навчальні завдання будуються таким чином, що вимагають прийняття рішень у змодельованих ситуаціях, і передбачають розподіл ролей. В кожній групі обирається лідер, який виконує функції організатора роботи, радник, секретар, аналітики. Під час аналізу ситуаційних вправ або розв'язання розрахункових задач

аналітики представляють згенеровані ними відповіді/ідеї лідеру, який обґрунтовано обирає найкращі з них за допомогою радника. Функція секретаря – забезпечити комунікацію та зберегти всі ідеї для представлення лідеру. Розподіл ролей змінюється на кожному занятті шляхом жеребкування в групі.

Табл. 1.
Схема застосування методу навчання у малих групах на практичному занятті із дисципліни «міжнародний маркетинг»

Тема та основні питання, що розглядаються	Вид роботи:
Тема 1. Теоретичні засади міжнародного маркетингу	
Сутність міжнародного маркетингу та його роль у розвитку підприємництва Мотиви та етапи інтернаціоналізації підприємства Вплив інтернаціоналізації виробництва на форми організації та стилі поведінки компаній на міжнародних ринках	Виконання завдання на відтворення матеріалу: Збирання на швидкість термінологічного пазлу (кожна група отримує однакові набори карток із термінами та визначеннями, відповідно до швидкості виконання завдання розподіляються бали).
Мотиви та етапи інтернаціоналізації підприємства	Розв’язання ситуаційної вправи (частина 1): Кейс. 1. Визначення етапу інтернаціоналізації роботи фірми. Матеріали кейсу охоплюють інформацію щодо сфери діяльності компанії, асортиментного ряду товарів, етапів її розвитку, основних ринків і каналів збуту, конкурентів та маркетингових комунікацій. Завдання: визначити елементи стратегії маркетингу компанії, проаналізувати, до якого типу маркетингу вони відносяться: внутрішнього чи зовнішнього. Зробити висновок щодо етапу інтернаціоналізації фірми. Визначити, які саме чинники стали основними у прийнятті рішення щодо виходу на зовнішні ринки.
Вплив інтернаціоналізації виробництва на форми організації та стилі поведінки фірм на міжнародних ринках	Розв’язання ситуаційної вправи (частина 2): Завдання: Визначити, як може (повинна) змінитися форма організації компанії та її поведінка на міжнародному ринку у випадку її переходу до наступного етапу інтернаціоналізації.

Ділова гра – один із найбільш ефективних методів навчання. У випадку вдало сформульованих завдань вона здатна в ігровій формі допомогти засвоєнню складних механізмів та операцій, оскільки передбачає ґрунтовну підготовку до її проведення.

Кейс-метод. З огляду на легкість застосування, пропонуємо зупинитися на таких його різновидах:
- розв’язання ситуаційних вправ, які є невеликими за обсягом та вимагають для вирішення проблеми обмеженої кількості інформації та порівняно незначних затрат часу;

- аналіз реальної виробничої ситуації на прикладі місцевого підприємства, що вимагає тривалої підготовки та детальних методичних вказівок (найкращий спосіб застосування – організація екскурсії на підприємство, якій передують підготовчий етап).

Творчий проект. Основна мета – узагальнення отриманих знань в рамках вирішення комплексного завдання. Такий проект повинен охоплювати більшість вивчених тем, а його реалізація – вирішувати певну проблему. Наприклад, під час вивчення дисципліни «міжнародний маркетинг» студентам пропонується дослідити існуючу міжнародну маркетингову стратегію української компанії-експортера, визначити її ефективність та запропонувати напрямки вдосконалення.

Висновки

Використання комплексного підходу до викладання дисциплін економічного профілю може створити необхідні передумови для підвищення вмотивованості студентів та більш активного їх залучення до освітнього процесу; сприяти розвитку «гнучких» навичок і, як результат, підвищенню конкурентоспроможності випускників на сучасному ринку праці. Однак, слід зазначити, що підготовка методичного забезпечення вимагатиме набагато більших витрат часу викладача. Крім того, при складанні планів роботи за окремими курсами слід враховувати особливості психологічного клімату академічних груп, оскільки ефективність методів активізації пізнавального процесу залежить від нього у значній мірі.

Список літератури.

1. Махначова Н.М. «Soft-skills» керівника підприємства / Н.М. Махначова, А.К. Мідляр // Глобальна та національні проблеми економіки. – 2017. – № 17. – С. 380-383
2. Коваль К.О. Розвиток «Soft-skills» у студентів – один із важливих чинників працевлаштування / К.О. Коваль // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2015. – № 2. – С. 162-167
3. Вахрушева Т.Ю. Теоретичні аспекти активних методів навчання / Т.Ю. Вахрушева // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2008. – №3. – С. 46-49
4. Дяченко-Богун М. Активні методи навчання у вищому навчальному закладі / Марина Дяченко-Богун // Витоки педагогічної майстерності. – 2014. – № 14. – С. 74-79

References.

1. Mahnachova N. M., Midliar A.K. (2017), "Soft skills for an enterprise manager", *Globalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, Vol. 17, pp. 380-383
2. Koval K.O. (2015), "Development of "soft skills" for students is one of important factors of employment", *Visnyk Vinnytskogo politehnichnogo instytutu*, Vol. 2, pp. 162-167
3. Vahrusheva T.J. (2008), "Theoretical aspects of active learning methods", *Pedagogika, Psihologia ta Mediko-Biologicni Problemi Fizicnogo Vihovanna i Sportu*, Vol. 3, pp. 46-49
4. Dyachenko-Bogun M. (2014), "Active methods obcheniya in higher education institutions", *Poltava National Pedagogical University named after VG Korolenko*, Vol. 14, pp. 74-79

Стаття надійшла до редакції 20.12.2017 р.